

Brottsoffermyndigheten

Lärarhandledning

Ett pedagogiskt verktyg om brottmålsprocessen

Brottsoffermyndigheten

Brottsoffermyndigheten

Box 470, 901 09 Umeå

Telefon: 090-70 82 00

registrator@brottsoffermyndigheten.se

www.brottsoffermyndigheten.se

Citera gärna ur Brottsoffermyndighetens publikationer,
men ange alltid källa.

För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs
upphovspersonens tillstånd.

© Brottsoffermyndigheten 2025

Introduktion

Den här lärarhandledningen är framtagen för att du ska kunna ge dina elever en helhetsbild av den svenska brottmålsprocessen – från det att ett brott begås, genom förundersökning, rättegång och ända till domslut och överklaganden. Materialet är utformat för att ge dig som lärare verktyg att på ett pedagogiskt sätt förmedla hur rättssystemet fungerar, vilka aktörer som är involverade och hur de olika stegen samverkar. Du får även hjälp att ge en koncentrerad, informativ och realistisk bild av hur en rättegång går till.

I lärarhandledningen varvas fakta om rättegången med tips om ytterligare informationskällor och förslag på diskussionsfrågor. Handledningen innehåller också filmen Rättegången som är en dramadokumentär och skildrar ett mål om sexuellt ofredande i en tingsrätt.

Vi rekommenderar att du varvar fakta och föreläsningar med diskussion där eleverna får reflektera över vad de har tagit del av. Du är dock välkommen att använda och anpassa materialet så att det möter just dina elevers behov och intressen.

Mer information om brottsofferstödjande verksamheter finns på Brottsoffermyndighetens webbplats:

www.brottsoffermyndigheten.se/utsatt-for-brott/ta-kontakt/

Kom också ihåg att om du vill fördjupa dina elevers kunskap på området finns möjligheten för gruppen att besöka en rättegång. Kontakta närmaste tingsrätt för mer information om hur du bokar in ett besök. Kontaktuppgifter hittar du via Sveriges domstolars webbplats: www.domstol.se

Innehåll

Målet med handledningen.....	6
Översikt av brottmålsprocessen.....	6
Lektionsöversikt.....	7
Lektion 1 – Att bli utsatt för brott	7
Lektion 2 – Vilka regler och aktörer styr en rättegång?	7
Lektion 3 – Hur en rättegång går till	7
Lektion 4 – Efter rättegången.....	7
Lektion 1 – Att bli utsatt för brott	8
Fallbeskrivning.....	8
Brottsoffers reaktioner	9
Behovet av stöd	10
Skuld känslor och självanklagelser	10
Om förundersökningen	11
Förhör under en förundersökning.....	12
Förhör med barn och unga.....	12
Särskild företrädare för barn	13
Lektion 2 – Vilka regler och aktörer styr en rättegång?.....	14
Vad är en rättegång?	14
Vilka regler styr en rättegång?	14
Muntlighetsprincipen	15
Omedelbarhetsprincipen	15
Den kontradiktoriska principen.....	15
Offentlighetsprincipen	15
Orubblighetsprincipen	15
Vilka roller är med under en rättegång?	16
Rätten	16
Åklagaren	17
Advokaten.....	17
Målsägande	18
Tilltalad	18
Vittnen	19

Lektion 3 – Hur en rättegång går till.....	20
På domstolen.....	20
Huvudförhandlingen börjar.....	21
Åklagaren inleder.....	21
Parterna får utveckla sin talan.....	21
Förhör under rättegången.....	22
Förhör med målsägande och tilltalad.....	22
Förhör med vittnen.....	23
Övrig bevisning.....	25
Den misstänktes personliga förhållanden.....	25
Sammanfattningar.....	25
Rättegången avslutas.....	26
 Lektion 4 – Efter rättegången	27
Om dom meddelas direkt.....	27
Om dom meddelas vid ett senare tillfälle	27
Vad händer efter domen?	28
Överklagande av domen.....	28
Hovrättens dom	29
Överklagan av hovrättens dom	29
Om den tilltalade blir dömd	29
Fängelse.....	29
Frivårdspåföljder	29
Rätt psykiatrisk vård.....	30
Ersättning efter att ha utsatts för brott.....	31
Försäkringsersättning	31
Skadestånd.....	31
Brottskadeersättning.....	32

Målet med handledningen

Syftet är att du som lärare ska kunna ge dina elever en nyanserad förståelse för hela brottmålsprocessen. Genom att kombinera fakta med diskussion och praktiska övningar uppmuntras eleverna att reflektera över hur rättssystemet fungerar i praktiken, vilken betydelse det har för vårt samhälle och hur de enskilda delarna samverkar för att garantera en rättvis rättegång.

Detta underlag hjälper även till att belysa vikten av att alla parter – både den misstänkte, offret och de som vittnar – får sina rättigheter tillgodosedda, vilket är centralt för att upprätthålla rättssäkerheten och demokratin. Du känner dina elever bäst och vet hur innehåll, nivå och presentation ska anpassas till dem. Var uppmärksam på möjligheten att någon som ska ta del av materialet kan ha blivit utsatt för brott och uppleva detta som särskilt jobbigt att gå igenom.

Det kan vara bra att förbereda kontaktuppgifter till de brottsofferstödande organisationer som finns på er ort, ifall det kommer fram att någon är i behov av det. Exempel på organisationer är brottsofferjourer, tjej-, kvinno- eller mansjourer, och kommunala stödcentrum för brottsutsatta.

Översikt av brottmålsprocessen

I Sverige inleds en brottmålsprocess med en polisanmälan där händelsen rapporteras, lektion 1. Därefter inleds en förundersökning som syftar till att samla bevis och fastställa om brottet kan komma att leda till åtal, lektion 2. Om åklagaren finner att det finns tillräckliga bevis väcks åtal, och ärendet förs vidare till tingsrätten där en huvudförhandling hålls, lektion 3. Därefter meddelas dom och det finns även möjlighet till överklagande, lektion 4.

I den svenska brottmålsprocessen deltar även viktiga aktörer såsom polis, åklagare, försvarare, domare, nämndemän, vittnen och målsägande. Under handledningens gång kommer varje aktörs roll och uppgift förklaras.

Vad innehåller handledningen?

- **Steg-för-steg-genomgång:** En tydlig redogörelse för varje fas i brottmålsprocessen, från anmälan till eventuella överklaganden.
- **Roller och aktörer:** Information om olika aktörers roller och hur deras samspel bidrar till att rättssäkerheten upprätthålls.
- **Diskussionsfrågor:** Verktyg och frågor som kan få elever att reflektera kring både juridiska och emotionella aspekter av att hantera brottmål.

Lektionsöversikt

Lektion 1 – Att bli utsatt för brott

Under den första lektionen får eleverna tänka sig in i hur det skulle vara att bli utsatt för brott, de känslor som det kan medföra och om vad som händer under förundersökningen.

Lektion 2 – Vilka regler och aktörer styr en rättegång?

Det kan vara svårt att förstå varför en rättegång fungerar som den gör och varför saker sker på ett särskilt sätt. Det kan upplevas som att vissa delar är onödigt krångliga eller komplicerade. Den här lektionen handlar om vilka regler och aktörer som styr en rättegång.

Lektion 3 – Hur en rättegång går till

En huvudförhandling har ofta ungefär samma upplägg, och under den här lektionen får eleverna information om vad som vanligtvis händer i kronologisk ordning och vem som gör vad.

Lektion 4 – Efter rättegången

Under den fjärde lektionen får eleverna veta mer om vad som händer efter att domen från en huvudförhandling meddelats och om vilka möjligheter brottsutsatta har att få ersättning.

Lektion 1 – Att bli utsatt för brott

Ett bra sätt för eleverna att engagera sig i ämnet är att få dem att själva tänka sig in i rollen som brottsoffer eller målsägande. Försök fånga elevernas uppmärksamhet genom att läsa och diskutera följande text.

Fallbeskrivning

Du hade nyss fyllt år och fått en ny dyr jacka i födelsedagspresent. En dag när du är på väg hem från skolan genom centrum känner du hur någon tar tag i din jacka och drar dig bakåt. Du vänder dig om och möts av ett knytnävsslag i ansiktet. Ytterligare en kille håller upp en mobiltelefon och ser ut att filma händelsen. En tredje håller din kompis Kristoffer på avstånd. Allt går väldigt fort. När du försöker göra motstånd knuffas du framåt, en spark flyger mot din mage, ytterligare en rakt i ditt ansikte och du känner den heta och kalla blandningen av grus och blod i munnen.

– Om du säger nåt är du död, säger en av dem. Det sista du hinner se är bokstäver på en jacka, och du tycker att du känner igen en av dem som springer iväg.

– Åååh. Dom tog jackan.

Det hände under hösten, första året på gymnasiet och du var så glad att du hade hunnit få jackan till skolstarten. Du hade velat ha den där jackan, som alla andra redan hade, så länge. Och så hände det här!

Vi måste ringa polisen.

– Vad kan dom göra? Dessutom sa han att...

– Vi måste ringa polisen.

– Jag vill inte att någon ska veta, sa du och spottade blod. Det blev blod på tröjan också.

– Vi ringer 112. Men du, du kommer behöva prata med dina föräldrar oavsett.

Det kändes som en evighet men det kanske hade gått tio minuter när en polisbil svängde in på torget.

– Vad är det som har hänt? Kan du säga hur de såg ut? Åt vilket håll sprang de? Poliserna ställde flera snabba frågor och pratade i telefon med en annan polisbil. Sedan tittade de lite närmare på dig, det var nog bäst att åka till sjukhuset så att de fick kolla upp vilka skador du fått. Och så ringde de till din pappa så att han kunde möta er på lasarettet.

I polisbilen satt du mest tyst. Det var så överkligt, allting. Men Kristoffer sa att dom hade hotat dig, att om du sa nåt så skulle du vara död.

– Det är också ett brott, sa den ena av poliserna och vände sig bakåt mot dig, det heter "övergrepp i rättssak". Om någon i fortsättningen hotar dig så ska du tala om det också för oss.

Efter några dagar skulle det bli förhör. Du och Kristoffer fick titta på en del bilder var för sig, och båda kunde peka ut den ena av killarna.

Diskutera vidare utifrån fallbeskrivningen

- Vad för slags brott blev personen i berättelsen utsatt för?
- Vilka känslor, reaktioner och följder tror du händelsen kan leda till för den som blev utsatt?
- Hur går en polisanmälan till?

Brottsoffers reaktioner

Att bli utsatt för brott medför ofta en mängd känslomässiga reaktioner. Även om brottet orsakat ekonomisk eller fysisk skada är ofta de psykiska effekterna svårast för utsatta personer att hantera.

Generellt leder även våldsbrott till allvarigare psykiska reaktioner än egendomsbrott, och sexualbrott leder till än mer allvarliga reaktioner än våldsbrott. En del egendomsbrott, som att till exempel att få sin cykel skadad, leder kanske bara till irritation. Inbrott i bostaden kan däremot upplevas som både allvarligt och läskigt. Vetskapen om att någon tagit sig in i ens hem och rotat bland ens saker kan även vara mycket kränkande.

Fysiska och sexuella övergrepp kan få stora konsekvenser och kräver ofta bearbetning under lång tid. Känslor av skuld och skam över det som har hänt är mycket vanliga, trots att den som utsatts aldrig bär någon skuld. Forskning visar även att det inte är ovanligt att personer som utsatts för brott använder olika försvarsmekanismer för att hantera ångesten som brottsutsatthet kan innebära. Det kan handla om förnekande, bortträngning av minnen eller förskjutning. Att använda sig av sådana tekniker kan i sig även vara väldigt psykiskt krävande och påverka ens mående. Vissa som utsatts för brott kan också drabbas av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). En person som har negativa känslor och/eller symptom som påverkar ens vardag bör alltid söka stöd eller vård.

Varje person reagerar också individuellt på att bli utsatt för brott. Ett likartat brott påverkar personer olika beroende på livssituation och tidigare upplevelser av kränkningar och våld. Att bli utsatt för upprepade brott försvårar ofta bearbetningen. Någon som till exempel blir utsatt för ett andra rån riskerar en svårare kris än en person som inte varit utsatt tidigare, särskilt om den första rånsituationen inte är bearbetad.

Våld i nära relationer, till exempel grov kvinnofridskränkning eller sexuella övergrepp mot barn, blir extra allvarliga eftersom handlingarna ofta upprepas. Att brotten dessutom oftast sker i det egna hemmet gör att offret inte har någon

trygg plats. Det kan försvåra ytterligare att brottet begås av en person som offret är beroende av såväl känslomässigt och socialt som ekonomiskt.

Växlingar mellan våld och värme i nära relationer skapar ofta starka men nedbrytande känslomässiga band. Risken är också stor att både offer och förövare förminskar brotten. Ett annat vanligt mönster är att förövaren lägger mer och mer skuld på offret för att ha provocerat fram övergreppen.

För den som utsätts för våld i en nära relation är det ofta nödvändigt att få möjlighet till egna tankar i avskildhet från förövaren, både för att kunna beskriva övergreppen och för att förändra sin situation. En person som utsätts för våld och hot ska få skydd. På många orter finns skyddade boenden.

Behovet av stöd

Behovet av stöd och hjälp från omgivningen varierar. Förutom juridisk hjälp behövs många gånger också personligt stöd i någon form. Socialtjänsten i varje kommun har ansvar för att ge brottsoffer och dennes närstående hjälp och stöd. Det framgår i socialtjänstlagen. Många kommuner har även särskilda stödcentrum för brottsutsatta. Vidare finns det en rad olika ideella organisationer som arbetar med att hjälpa brottsoffer. Ett brottsoffer som behöver hjälp eller stöd kan antingen vända sig direkt till en särskild organisation eller be polisen förmedla kontakt med någon organisation som arbetar med att stödja brottsoffer.

Skuldkänslor och självanklagelser

Skuldkänslor och självanklagelser är mycket vanliga bland brottsoffer. De flesta människor lever med en viss bild av sin egen osårbarhet. Att utsättas för brott kan rubba ens självbild samt påverka tilliten till omgivning och känslan av kontroll över ens eget liv. Människor har ofta ett behov av att sätta in oväntade händelser i ett sammanhang och få en förklaring till varför något inträffat. Detta i kombination med behovet att få kontroll över ens eget liv kan leda till att brottsutsatta tar på sig hela eller delar av skulden för det som hänt.

Om förundersökningen

Diskussionsfrågor

- Vad är en förundersökning?
- Vilka aktörer tror du är med under en förundersökning?
- Vad är syftet med en förundersökning?

En person som har utsatts för ett brott bör så snart som möjligt anmäla det till polisen. Det är inte nödvändigt att vara säker på att det handlar om ett brott, utan det räcker med en misstanke om att det som skett kan ha varit brottsligt. En person som utsatts är inte skyldig att anmäla ett brott, men en polisanmälan är ofta nödvändig för att personen ska kunna tillvarata sina rättigheter. Till exempel krävs det nästan alltid en anmälan för att en utsatt person ska kunna få ekonomisk ersättning.

Efter att en anmälan om brott gjorts bestämmer polisen om de ska starta en förundersökning eller inte. En förundersökning kan även kallas för brottsutredning eller polisutredning. Då undersöker polisen om ett brott har begåtts och vem som i så fall har begått det. Förundersökningen leds antingen av en förundersökningsledare hos polisen eller en åklagare. När förundersökningen är klar fattar åklagaren, eller förundersökningsledaren, beslut om att väcka åtal eller inte. En förundersökning inleds bara om polisen har anledning att tro att ett brott som går att utreda har begåtts. Om det som anmälts inte anses vara ett brott eller om det inte går att utreda inleds ingen förundersökning.

Målet med en förundersökning är alltså att komma fram till om ett brott har begåtts, vem som har begått brottet och om det finns tillräckliga bevis för åklagaren att väcka åtal. Till sin hjälp har förundersökningsledaren bland annat utredare från polisen.

Under en förundersökning råder oftast sekretess, vilket innebär att det bara är förundersökningsledare och utredare som vet allt om vad som händer i utredningen. Det är förundersökningsledaren som bestämmer om någon information kan lämnas ut under en pågående förundersökning.

En person som blivit utsatt för ett brott kallas för målsägande och den person som kan tänkas ha begått brottet kallas för misstänkt. Målsägande och misstänkt har rätt till mer insyn i en förundersökning än vad till exempel ett vittne har.

En förundersökning kan ibland ta lång tid. Hur lång tid en förundersökning tar beror på många saker, till exempel hur komplicerad utredningen är, hur många

personer som måste förhöras och om det måste göras kriminaltekniska undersökningar.

Förhör under en förundersökning

Under en förundersökning hålls oftast förhör med en mängd olika personer. Personer som blir kallade till förhör under en förundersökning är skyldiga att komma. Förhör är ett viktigt verktyg för att polis och åklagare ska kunna ta reda på vad som hänt. Förhör hålls nästan alltid med den som blivit utsatt för ett brott och, om det finns någon, den person som är misstänkt.

Förhör kan hållas direkt på brottsplatsen, senare på polisstationen och även via telefon. Samma person kan även bli förhörd flera gånger under en förundersökning. I enklare fall kan det räcka med ett eller enstaka förhör, medan det i vissa ärenden kan krävas flera. Förhör får också hållas innan en förundersökning hunnit starta om det är av betydelse för utredningen.

En person som blir förhörd som vittne har rätt att få information om vart det går att vända sig för att få ytterligare upplysningar om det specifika ärendet. Det gäller endast om information kan lämnas ut utan att det påverkar utredningen. Det är förundersökningsledaren som bestämmer vilken information som kan lämnas ut.

En person som har blivit förhörd under en förundersökning kan även ha rätt till ersättning för de kostnader som de har haft för att komma på förhör hos polisen.

Om ett vittne ska höras under en förundersökning kan de ibland få ta med sig en person som stöd under förhöret. Det gäller endast om förundersökningsledaren anser att det inte kommer påverka utredningen. I så fall får personen vänta utanför under själva förhöret.

En målsägande som blir förhörd kan även i vissa fall ett målsägandebiträde. Det är tingsrätten som avgör om en målsägande har rätt till målsägandebiträde.

En person som är misstänkt för brott har oftast rätt att begära att dennes försvarare får närvara vid förhöret. Det är tingsrätten som avgör om den misstänkte har rätt till en offentlig försvarare som betalas av staten.

Förhör med barn och unga

Om ett förhör ska hållas med ett barn eller en yngre person ska det utföras av en specialutbildade utredare, en så kallade barnförhørsledare. De är erfarna och är särskilt utbildade för att förhöra barn.

Förhör med barn spelas i regel alltid in på film. Det är för att barn inte ska behöva berätta sin historia flera gånger. Barn som är under 15 år behöver inte komma till en rättegång utan då spelas videon med förhöret upp i rätten.

När det hålls förhör med barn i en förundersökning som spelas in på film sitter ofta åklagare, polispersonal och eventuellt barnets juridiska ombud i ett annat rum som kallas för medlyssningsrum. I det rummet lyssnar och tittar de på förhöret samtidigt som det pågår.

Särskild företrädare för barn

Om en vårdnadshavare misstänks för brott mot sitt barn kan barnet få en särskild företrädare. Samma gäller om den som misstänkts för ett brott står i nära relation till vårdnadshavaren. Företrädaren ska hjälpa barnet under förundersökningen och rättegången. En särskild företrädare för barn ska på grund av sina kunskaper, erfarenheter och personliga egenskaper vara särskilt lämplig för uppdraget. Ofta är det en advokat eller biträdande jurist.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Varför tror du många brott inte anmäls?
- Vad tycker du om att det råder sekretess under en förundersökning?
- Ibland tar en brottsutredning väldigt lång tid. Vad tror du kan vara särskilt svårt med en utredning?

Lektion 2 – Vilka regler och aktörer styr en rättegång?

Det kan vara svårt att förstå varför en rättegång fungerar som den gör och varför saker sker på ett särskilt sätt. Det kan upplevas som att vissa delar är onödigt krångliga eller komplicerade.

För många av oss grundas också synen på rättssystemet på information vi fått genom tv, tidningar och internet. En vanlig föreställning är att en svensk rättegång fungerar ungefär som en rättegång som visas på en amerikansk film. Under den här lektionen får eleverna veta mer om vilka regler och aktörer som styr en rättegång i Sverige.

Diskussionsfrågor

- Vad vet du om det svenska rättssystemet, och vart tror du det mesta av den informationen kommer ifrån?
- Vad är syftet med en rättegång?
- Vilka roller kan du komma på som är med under en rättegång?

Vad är en rättegång?

En rättegång, som också kallas för huvudförhandling, är ett sammanträde i en domstol. Syftet med en huvudförhandling är att varje part ska få presentera sin åsikt, fakta och bevis för att övertyga rätten att döma som de vill, och att tingsrätten utifrån det ska döma eller fria den tilltalade. Detta kallas att tingsrätten prövar målet. Om rätten anser att den tilltalade är skyldig ska de också bestämma vilket straff som ska dömas ut. Om den som utsatts för brott riktat ett skadeståndskrav mot den tilltalade brukar rätten även besluta om detta i samband med att de bestämmer vilket straff som ska dömas ut.

Vilka regler styr en rättegång?

Rätten styrs av flera huvudregler och principer. De finns till för att alla ska behandlas lika, att det i förväg ska gå att förutse hur en rättegång går till och vad som förväntas av de olika rollerna. Principerna som styr en rättegång finns inte heller bestämda i en lag eller en paragraf. Juridiskt erkända principer kan ses som oskrivna lagar som ges stor vikt, men finns ofta uttryckta i många olika paragrafer och lagar.

De huvudsakliga principer som styr en rättegång kan sägas vara följande:

Muntlighetsprincipen

Muntlighetsprincipen innebär att domare, parter och andra som är med i en huvudförhandling ska kommunicera via tal. Det innebär att bevisning och argumentation ska presenteras muntligen och inte skriftligen. Det betyder också att målsägande, tilltalade och vittnen ska förhöras muntligen inför domstolen. Eventuell skriftlig bevisning måste läsas upp, eller i vart fall hänvisas till muntligen, för att anses vara presenterad för rätten vid huvudförhandlingen.

Omedelbarhetsprincipen

Omedelbarhetsprincipen hänger ihop med muntlighetsprincipen och innebär att endast det som tas upp vid själva huvudförhandlingen får ligga till grund för domen i målet. Allt rättegångsmaterial måste därför presenteras för de domare som ska avgöra målet och sker i samband med huvudförhandlingen.

Den kontradiktoriska principen

Den kontradiktoriska principen innebär att en part alltid ska få tillfälle att uttala sig om vad motparten har anfört och över den bevisning som tagits upp i målet.

Offentlighetsprincipen

Offentlighet är viktigt för att alla som vill ska få insyn i och kunna känna förtroende för rättsväsendet och domstolarnas verksamhet. I Sverige är huvudregeln att huvudförhandlingar och domar är offentliga. Alltså att vem som helst kan begära att få en dom skickad till sig.

Orubblighetsprincipen

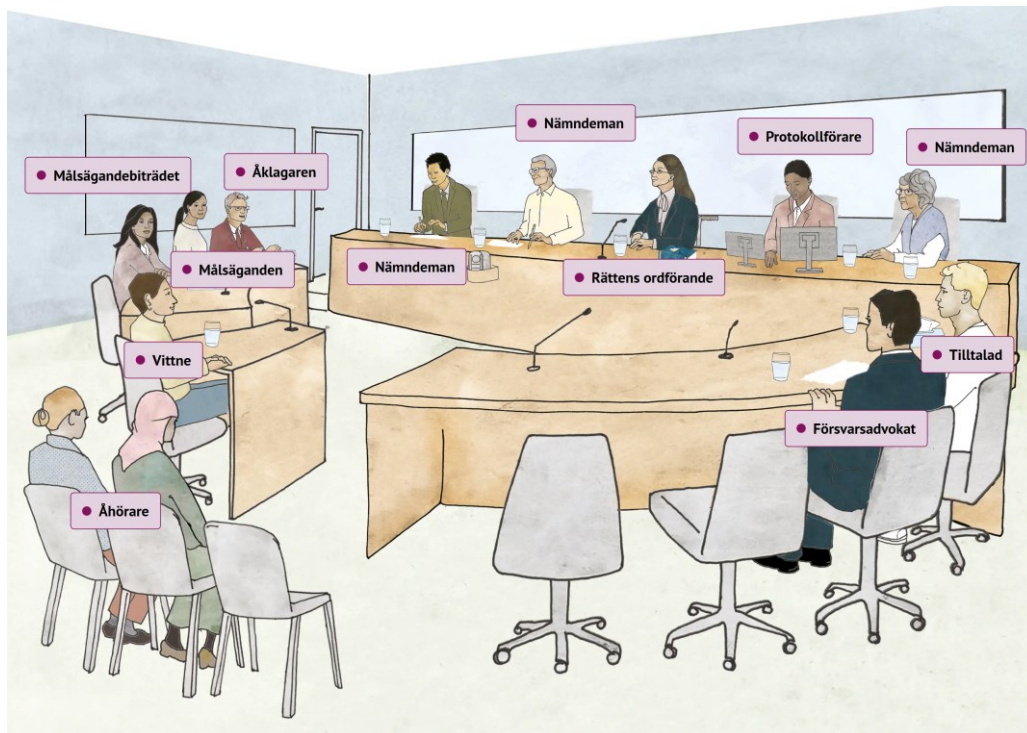
En domstols dom ska i princip vara orubblig och definitiv. Principen gäller efter att domen har vunnit laga kraft, vilket innebär att domen inte längre kan överklagas. Orubblighetsprincipen är inte absolut. Undantag från principen kan ske i vissa sällsynta fall.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Varför tror du principerna finns? Vad är syftet med dem?
- Kan du hitta uttryck för dessa principer i rättegångsbalken?

Vilka roller är med under en rättegång?

Här kan du se en illustration över vilka aktörer som är med under en huvudförhandling och vart de brukar sitta. Bilden finns även att ladda ner för utskrift på Brottsoffermyndighetens webbplats.

I följande del presenteras varje aktör och vilken roll de har.

Rätten

De personer som ska besluta i målet och döma om den tilltalade ska anses skyldig eller inte kallas ofta för "rätten". Vanligtvis består rätten av fyra personer. En utbildad jurist har rollen som rättens ordförande. Det är den personen som i talspråk ofta bara benämns som domaren. De resterande tre personerna kallas för nämndemän. Nämndemän är politiskt tillsatta till sin roll och får inte vara utbildade jurister. Anledningen är att de ska bidra med ett annat perspektiv än juristdomaren. Till rätten hör också protokollföraren som antecknar vad som händer under en rättegång. Protokollföraren är anställd vid tingsrätten och är antingen jurist eller någon från tingsrättens kansli.

Det händer i enklare mål att det bara behövs en domare. Vid sådana tillfällen är det alltid en juristdomare.

Rättens ordförande

Domaren, som ibland benämns som rättens ordförande eller juristdomaren, är en viktig aktör under rättegången. En domare är alltid en utbildad jurist. En

juristdomare har genomgått en särskild domarutbildning och har erfarenhet av arbete i rätten. Domarens huvuduppgift är att leda rättegången och hålla ordning i rättssalen. När rätten gör sin bedömning är det domarens ansvar att klargöra vad rätten ska pröva, vilka fakta som är viktiga och vilka frågor som måste besvaras. Domaren kan även ställa förtydligande frågor till de som yttrar sig under rättegången, för att säkerställa att rätten förstått allt korrekt. Det är även domaren som skriver ner domen.

Nämndemännen

En nämndeman har som tidigare nämnts inte en juridisk utbildning utan är i stället politiskt utvald i syfte att bidra med ett annat perspektiv. Under huvudförhandlingen har nämndemännen en passiv roll och brukar sitta med och lyssna. De deltar dock aktivt på samma sätt som juristdomaren när rätten bestämmer sig för att fria eller döma den tilltalade för brottet.

Åklagaren

Det behövs fler personer än bara rätten under en huvudförhandling. En åklagare är en jurist som har utbildat sig specifikt för att bli åklagare. Åklagaren representerar staten och har i uppgift att leda utredningar om brott under förundersökningen, besluta om åtal ska väckas eller inte och föra statens talan om varför den tilltalade ska dömas.

Under rättegången håller åklagaren förhör med målsäganden, vittnen och den tilltalade. Åklagaren presenterar även annan bevisning som har framkommit och yrkar för att den tilltalade har begått ett brott på ett visst sätt.

Åklagaren företräder inte målsägande, men i de fall det inte finns ett målsägandebiträde är det i de flesta fall åklagaren som för målsägandens talan gällande skadestånd, vilket innebär att åklagaren begär ersättning för målsäganden i rättegången.

Advokaten

Försvarsadvokaten företräder den tilltalade personen som är misstänkt för brott. En advokat är en jurist som är ledamot av Sveriges advokatsamfund. I Sverige anses alla som anklagas för brott vara oskyldiga tills att motsatsen bevisats. Alla som anklagas för allvarigare brott har också rätt till en offentlig försvarare för att få möjlighet till ett kompetent försvar. Staten står även för advokatens ersättning. En tilltalad som blir frikänd behöver inte betala något för advokaten. En person som döms kan bli skyldig att återbetala hela eller delar av kostnaden, beroende på sin ekonomi.

Advokaten ska, utifrån den tilltalades inställning, verka för att dennes rättigheter blir tillvaratagna och skapa bästa möjliga försvar för den tilltalade. Under rättegången håller advokaten förhör med målsäganden, vittnen och den tilltalade. Det händer även att advokaten presenterar bevisning som stödjer försvarets uppfattning om vad som har hänt, men det är inte lika vanligt som att åklagaren gör det.

En försvarsadvokat har även lojalitets- och tystnadsplikt mot sin klient. Det betyder att advokaten alltid ska sätta sin klients intressen i första hand. Information som delats mellan klienten och advokaten får heller inte spridas vidare.

En advokat får dock aldrig medvetet ljuga i domstol. Om en tilltalad erkänner ett brott får inte advokaten påstå annat i domstol. Om klienten ändå vill att brottet förnekas inför domstol kan advokaten inte verka för klientens intressen, och måste frånträda uppdraget.

Målsägande

Målsäganden är den person som staten menar har blivit utsatt för brottet. Dennes roll under huvudförhandlingen är att berätta om brottet som åklagaren påstår har hänt och att svara på frågor från parterna, och ibland från rätten.

Målsäganden kan biträda åklagarens åtal. Det innebär att målsäganden kan presentera en egen utredning och bevisning som har med det brott som ska avhandlas under huvudförhandlingen. Målsäganden är inte skyldig att svara på några frågor och får inte heller avlägga någon ed.

Tilltalad

Den tilltalade är den som är misstänkt för det brott som åklagaren påstår har hänt. Den tilltalade anses vara oskyldig till det brott som åklagaren menar att personen har begått fram till dess att domstolen har gjort sin bedömning. Åklagaren har en så kallad bevisbörda, vilket betyder att det är åklagaren som ska lägga fram bevisning som styrker åtalet. Den tilltalade har ingen bevisbörda för att brottet inte har hänt. Men det händer att den tilltalade presenterar bevisning som stödjer försvarets uppfattning om vad som har hänt.

Den tilltalade får under huvudförhandlingen berätta om sin syn på vad som hänt och får också frågor från parterna och ibland också från rätten. Den tilltalade behöver däremot inte svara på några frågor och ska inte heller avlägga någon ed.

Vittnen

Ett vittne är någon som sett eller hört något kopplat till den händelse som rättegången berör. Ett vittne kallas till rättegången för att berätta det hen vet om händelsen så att rätten ska kunna döma efter en så korrekt bild som möjligt. Både åklagaren och försvaret får förhöra vittnen. Detta för att varje part ska få möjlighet att framhäva de omständigheter som talar till deras fördel.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Vad är varje aktörs syfte? Varför är aktören med under rättegången?

Lektion 3 – Hur en rättegång går till

Den här lektionen handlar om hur en rättegång går till. En huvudförhandling har ofta ungefär samma upplägg, och här får eleverna information om vad som vanligtvis händer i kronologisk ordning och vem som gör vad.

På webbplatsens ingång För dig som är lärare hittar du även en film om hur en rättegång kan gå till. Det kan vara bra att börja den här lektionen med att se filmen tillsammans. I den dramatiserade filmen får dina elever följa med på en rättegång och se och höra vem som kan säga vad. Filmen är ungefär 30 minuter lång och baseras inte på en verklig händelse.

Diskutera vidare utifrån filmen

- Gick rättegången till som du trodde? Vad skilde sig utifrån vad du förväntade dig?
- Vart kommer din uppfattning om hur en rättegång går till ifrån?
- Förstod du allt som sades? Fanns det några svåra ord eller begrepp som du hann uppfatta?

På domstolen

Rättegången, eller huvudförhandlingen som den också kallas, är i regel offentlig. Det innebär att vem som helst får komma in i rättssalen och lyssna.

Det finns undantag då tingsrätten kan besluta att rättegången, eller delar av den, inte ska vara offentlig. Detta kallas att rättegången sker bakom stängda dörrar och innebär att inga åhörare får vara närvarande i rättssalen. För att tingsrätten ska kunna besluta om stängda dörrar krävs en risk för att sekretessbelagda uppgifter kommer upp under rättegången eller att rättegången gäller särskilt känsliga brott, till exempel sexualbrott.

Om en person som ska förhöras är under 15 år ska tingsrätten besluta om stängda dörrar. Om målsägande tycker att det känns svårt att möta gärningsmannen eller om det finns någon annan person som känns jobbig att möta i eller utanför rättssalen kan målsägande kontakta tingsrätten och berätta det. Tingsrätten kan då besluta att den tilltalade eller den åhörare, som målsägande tycker känns obehaglig att möta, inte får vara i rättssalen under målsägandeförhöret.

Det finns ofta ett särskilt väntrum för brottsoffer och vittnen, så att de slipper sitta och vänta tillsammans med den tilltalade. På många tingsrätter finns också personer som fungerar som vittnesstöd. De är inte anställda på tingsrätten utan är personer som ideellt på sin fritid ägnar sig åt att vara stöd och hjälp för brottsoffer och vittnen. I väntan på att rättegången ska börja kan det vara skönt att ha någon att prata med. Ett vittnesstöd har gått en kortare utbildning och skrivit på ett moraliskt bindande tystnadslofte. Vittnesstödet svarar gärna på frågor om till exempel hur en huvudförhandling går till, men får inte diskutera den enskilda rättegången.

Huvudförhandlingen börjar

När en rättegång inleds hälsar rättens ordförande, som också kallas för domare, alla välkomna. Därefter presenterar sig rättens ordförande och introducerar rättens ledamöter och protokollföraren.

Vidare kontrollerar domaren tillsammans med parterna att det inte finns några hinder för att genomföra huvudförhandlingen. Ett sådant hinder kan till exempel vara att någon som kallats inte har kommit.

Det är upp till rätten att avgöra om hindret kan avhjälpas direkt, eller om huvudförhandlingen måste ställas in och tas om vid ett senare tillfälle. Om inget hinder föreligger öppnar rättens ordförande huvudförhandlingen.

Åklagaren inleder

Därefter ger domaren ordet till åklagaren. Åklagaren läser upp den stämningsansökan som skickats till tingsrätten och yrkar (begär) att tingsrätten ska döma den tilltalade för det brott som åklagaren menar att den tilltalade är skyldig till. Om målsägande har begärt skadestånd berättar åklagaren, eller ett eventuellt målsägandebiträde, vilket skadestånd som begärs.

När åklagarens och målsägandens yrkanden är framförda frågar domaren om den tilltalade erkänner eller förnekar brottet. Om målsäganden begär skadestånd får den tilltalade också frågan om den medger eller bestrider skadeståndsansvar, det vill säga går med på att betala skadeståndet eller inte. Domaren frågar sedan om den tilltalade har invändningar mot det belopp målsäganden har begärt i skadestånd.

Parterna får utveckla sin talan

När alla parter redogjort för sin inställning i frågan får de också möjlighet att utveckla sin talan. Detta kallas ibland för en sakframställan.

Syftet med sakframställan är att sätta parternas inställning i sitt sammanhang utifrån vad de anser har skett. De får även möjlighet att peka ut särskilt viktiga omständigheter och förklara hur bevisningen förhåller sig till dessa omständigheter.

Under sin sakframställan nämner åklagaren vilka bevis som anses finnas för att den tilltalade har begått brottet. Ibland händer det att åklagaren läser upp skriftliga bevis, hänvisar till delar av förundersökningen eller visa bilder eller filmer som åklagaren tycker att rätten ska känna till.

Näst på tur är målsägande som får möjlighet att utveckla sin skadeståndstalan. Detta kan vara relevant för att påvisa för rätten vilka skador som motiverar summan som målsäganden har yrkat på.

Sist ut får den tilltalade personen möjlighet att berätta sin uppfattning och vad hen anser har skett. Den tilltalade får då möjlighet att bemöta det som åklagaren har påstått samt att göra tillägg eller förändringar till åklagarens uppgifter.

Förhör under rättegången

När alla parter fått möjlighet att utveckla sin talan ska vanligtvis förhör genomföras. Då huvudregeln är att rätten bara få döma utifrån vad som sägs under huvudförhandlingen är detta en mycket viktig del av rättegången.

Vanligtvis hörs målsägande först, därefter den tilltalade och sist eventuella vittnen. Vittnen måste även avlägga vittnesed, vilket betyder att det är olagligt för vittnen att ljuga eller dölja något för domstolen. Målsäganden och den tilltalade ska inte avlägga vittnesed. Förhören spelas även in med ljud och bild. Anledningen är att om domen överklagas kan förhören från tingsrätten spelas upp i hovrätten i stället för att nya förhör hålls.

Huvudregeln är att alla ska lämna sina utsagor framför parterna i rättssalen. I vissa särskilda undantagsfall kan dock förhör hållas utan att den tilltalade är i salen. Det kallas för medhörning och du får veta mer om det längre ned.

Förhör med målsägande och tilltalad

Nästa steg i rättegången är förhöret med målsäganden. Målsäganden behöver inte sätta sig i vittnesbåset, utan sitter kvar bredvid åklagaren. Domaren säger att förhöret är påkallat av åklagaren och lämnar på så sätt över ordet.

Åklagaren kommer troligen be målsäganden att berätta med egna ord om vad som hänt. Därefter är det dags för åklagarens frågor till målsäganden. Syftet med åklagarens frågor är framförallt att göra den brottsliga handlingen så tydlig som möjligt.

Efter detta lämnar rättens ordförande över ordet till den tilltalades försvarare eller den tilltalade som nu ställer sina frågor till målsäganden. Försvararens frågor påminner om åklagarens, men försvararens frågor har ett annat syfte. Försvararens roll är att tillvarata den tilltalades intressen och ifrågasätta om något brott begåtts eller försöka mildra bedömningen av brottet. Detta kan göra att det upplevs som att målsäganden blir extra granskad och det kan komma frågor om sådant som målsäganden redan har berättat om.

När försvararen har haft sitt förhör med målsäganden kan tingsrättens ordförande eller någon annan av domarna ställa kompletterande frågor om det är något de undrar över.

Även målsägandebiträdet kan ställa frågor och det händer också att åklagaren vill ställa några kompletterande frågor. Rättens ordförande förklarar sedan förhöret avslutat.

Förhöret med målsäganden kan vara ingående och detaljerat. Detta är ofta nödvändigt för att åklagaren ska kunna bevisa brott. Det kan kännas obehagligt att få sina upplevelser ifrågasatta. Den tilltalade har också rätt att försvara sig, bland annat genom att ställa frågor till målsägande och vittnen.

Den tilltalade har också rätt att ställa frågor som ifrågasätter till exempel hur någon kan vara säker på sin sak eller hur personen kan ha sett det den säger sig ha sett. Ordföranden har en skyldighet att se till att åklagaren, försvararen eller målsägandebiträdet inte ställer frågor som inte har med brottet att göra.

När målsäganden har hörts och svarat på frågorna, är det dags att förhöra den tilltalade. Det förhöret följer, i stort sett, samma ordning som tidigare förhör. Det som är annorlunda är att ordförande inleder förhöret och ber den tilltalade att berätta sin version. Ordföranden kan också ställa några frågor innan ordet lämnas över till åklagaren. Åklagaren ställer sina frågor till den tilltalade och sedan fortsätter försvararen.

Förhör med den tilltalade och målsäganden skiljer sig från förhör med vittnen. Tilltalade och målsäganden har nämligen inte någon skyldighet att uttala sig och de talar inte heller under straffansvar.

Förhör med vittnen

När förhöret med den tilltalade är färdigt är det dags för eventuella vittnesförhör. Ett vittne i taget ropas in i rättssalen och får svara på frågor.

Vittnet ska gå fram till vittnesbåset som står rakt framför tingsrättens ordförande. Ordföranden kontrollerar först om vittnet är nära släkt med någon av parterna i målet. Om vittnet till exempel är barn till den tilltalade är vittnet

inte skyldigt att vittna. Nära släktingar till den tilltalade som väljer att vittna, får inte avlägga vittnesed.

De flesta vittnen är dock både skyldiga att vittna och avlägga vittnesed. Rättens ordförande läser upp vittneseden och vittnet ska då säga efter ordföranden.

Vittneseden lyder:

Jag (och här säger vittnet sitt namn) lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.

Efter att vittnet avlagt ed får hen sätta sig i vittnesbåset. Ordföranden berättar för vittnet hur viktigt det är att vittnet talar sanning och verkligen berättar vad hen vet. När vittnen talar under ed betyder det att om de ljugar så kan de straffas för ett brott som heter mened. I regel är det åklagaren som har begärt att vittnet ska förhöras och då är det åklagaren som börjar förhöret. Om förhöret är begärt av den tilltalade börjar försvararen att fråga vittnet.

En person som blir förhörd kan uppleva att den får många och svåra frågor. Ibland ställs nästan samma fråga flera gånger och från olika personer. Det beror på att varje part försöker få fram information som talar för deras sak. Ett vittne som blir osäker på någon fråga kan alltid tala om det och svara att hen inte är säker, inte kommer ihåg, inte vet eller inte förstår frågan.

Ibland kan en person som ska vittna vara rädd för någon, till exempel för den tilltalade. Då är det bra om vittnet säger det till domstolen innan rättegången eller när vittnet ska höras. Rätten kan nämligen besluta om medhörning under en rättegång. Det betyder att den tilltalade får lämna rättssalen för att istället följa förhöret via ljud eller video från ett annat rum.

Domstolen kan besluta om medhörning om det finns risk att ett vittne eller en målsägande annars inte berättar hela sanningen. Att den som ska vittna tycker det är jobbigt att vittna framför den tilltalade är inte tillräckliga skäl för att få medhörning.

I vissa fall kan domstolen besluta att du får vittna på distans. Det kan vara aktuellt om du bor långt från tingsrätten där huvudförhandlingen ska hållas. Om domstolen beslutar att du får vittna på distans sker det antingen via telefon eller videomöte.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Om du var ett målsägande eller vittne, vad skulle du vilja få för information innan en rättegång?
- När blir en person ett vittne?
- Vad var skillnaden mellan förhöret med den tilltalade jämfört med förhöret med målsägande? Varför tror du att det är så?

Övrig bevisning

Förhör med sakkunniga personer hålls normalt efter vittnesförhören, men en annan ordningsföljd kan också förekomma. Samma sak gäller eventuell skriftlig bevisning, till exempel läkarintyg, kontoutdrag eller brev. Ibland tas detta upp under sakframställan, ibland sker det efter vittnesförhören.

Den misstänktes personliga förhållanden

När all bevisning är framförd, fortsätter rättegången med det som kallas personalia. Det innebar en genomgång av den tilltalades personliga förhållanden. Detta görs för att tingsrätten ska få ett underlag för att bestämma vilket straff den tilltalade ska ha om personen döms för brottet.

En av tingsrättens ledamöter berättar vad som är känt om den tilltalades bakgrund, exempelvis i vilken skola personen har gått eller vilket arbete den har. Även exempelvis familje- och boendeförhållanden tas upp.

Ibland kan särskilda undersökningar av den tilltalade och dennes förhållanden ha gjorts, till exempel personutredning eller rättspsykiatrisk undersökning, och då berättas även om dessa. Den tilltalade får sedan berätta om sina inkomster och skulder. Den tilltalades ekonomiska situation är av betydelse om tingsrätten kommer fram till att den tilltalade ska dömas att betala böter.

Ibland händer det att den tilltalades föräldrar, eller andra som känner personen, är i rättssalen. Dessa personer kan ibland också få berätta vad de känner till om den tilltalades personliga förhållanden.

Sammanfattningar

Nu är det dags för åklagaren att sammanfatta vad hen anser har kommit fram under rättegången. Detta kallas för slutanförande eller plädering. Åklagaren är skyldig att gå igenom vad den tilltalade är åtalad för samt att sammanfatta och uttala sig om vad som kommit fram genom bevisningen. Åklagaren ska också

föreslå lämpligt straff om tingsrätten kommer fram till att den tilltalade är skyldig och ska dömas för brottet.

Om målsägande är part i målet, alltså har krävt skadestånd eller har biträtt åtalet, har målsägande eller målsägandebiträdet därefter rätt att framföra avslutande synpunkter.

Slutligen är det dags för försvararens slutanförande. Det liknar det åklagaren gör, men sker naturligtvis utifrån den tilltalades synvinkel. När försvararens sammanfattning är klar frågar rättens ordförande den misstänkte den vill tillägga något.

Det sista som händer innan rättegången avslutas är att försvararen (om det handlar om en så kallad offentlig försvarare, som staten betalar ersättning för) och eventuellt målsägandebiträde begär ersättning för sina uppdrag.

Rättegången avslutas

När ordföranden förklarar att huvudförhandlingen är avslutad är rättegången klar. Därefter talar ordföranden om när domen kommer att meddelas. Domen meddelas antingen direkt eller vid ett senare tillfälle. Oavsett vilket det blir, håller tingsrätten alltid överläggning innan dom meddelas. En överläggning innebär att domarna går igenom allt som kommit fram under huvudförhandlingen och bestämmer sig för hur de ska döma.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Hur tror eleverna att de själva skulle reagera om de blev kallade till en rättegång som vittne?
- Hur tror du att det känns för brottsoffret efter rättegången? För den tilltalade?
- Om du tänker dig in i brottsoffrets roll – försök att beskriva dina känslor om den tilltalade döms respektive frias.

Lektion 4 – Efter rättegången

Under denna lektion kommer eleverna få veta mer om vad som händer efter att domen från en huvudförhandling meddelats och om ersättning till brottsutsatta.

Om dom meddelas direkt

Om tingsrätten ska meddela domen direkt säger ordföranden att tingsrätten först ska hålla enskild överläggning. Då får inte någon annan än domarna och den som skrivit protokoll under huvudförhandlingen vara med. Det innebär att samtliga deltagare i rättegången och eventuella åhörare måste gå ut ur rättssalen. Precis som före rättegången finns möjlighet att vänta i väntrummet eller i ett samtalsrum.

När domarna är färdiga med överläggningen ropas det upp i högtalarna att "tingsrätten meddelar dom i målet mellan åklagaren och NN". Domen meddelas genom att ordföranden talar om vilket domslut tingsrätten har kommit fram till, det vill säga om de har kommit fram till att den tilltalade ska dömas för brott eller frikännas (ett frikännande kallas ofta att tingsrätten ogillar åtalet). Om tingsrätten dömer den tilltalade för brott talar ordföranden också om vilket straff tingsrätten har bestämt.

På samma sätt talar ordföranden om hur tingsrätten har bestämt om eventuellt skadestånd som målsägande har begärt. Ordföranden gör sedan en sammanfattning av vad tingsrätten har enats om under överläggningen, till exempel hur de har kommit fram till att den tilltalade ska dömas för brottet och hur de har tänkt då de bestämde straffet.

Avslutningsvis berättar tingsrättens ordförande hur domen överklagas. Nu är domen meddelad och det är dags för samtliga att lämna rättssalen.

Om dom meddelas vid ett senare tillfälle

Om domen ska meddelas vid ett senare tillfälle kommer rättens ordförande i samband med att förhandlingen avslutas meddela vilket datum domen finns tillgänglig. Det brukar dröja någon eller några veckor innan domen är klar.

Den dag som domen meddelas kan du ringa till domstolens kansli och få besked om domen och utgången i målet. Den som är part i målet, ofta åklagaren, målsäganden och den tilltalade, kommer att få en skriftlig kopia av domen skickad till sig utan kostnad.

Om domen avkunnas på plats i domstolen direkt efter huvudförhandlingen kommer parterna, och andra intresserade, att ropas in i rättssalen efter överläggningen och rättsens ordförande berättar muntligt om vad domstolen kommit fram till. Även när domen avkunnas på plats skriver rättsens ordförande en skriftlig dom som sedan skickas till parterna.

Andra intresserade, till exempel vittnen, kan begära en kopia av domen hos domstolen. Oftast är det gratis att begära ut digitala kopior. Det går också att besöka domstolen och läsa domen på plats.

Oavsett hur domen meddelas kommer en skriftlig dom att författas av rättsens ordförande.

Vad händer efter domen?

Överklagande av domen

Efter att domen är meddelad har parterna tre veckor på sig att överklaga domen. Det står också i domen när sista dagen är för att överklaga. Tingsrättens dom överklagas till hovrätten. Men överklagandet, som ska vara skriftligt, skickas till tingsrätten som sedan skickar det vidare till hovrätten.

Det är i första hand åklagaren eller den tilltalade som har rätt att överklaga beroende på hur tingsrätten har dömt. I vissa fall har även målsäganden möjlighet att överklaga, men det krävs då att personen är part i målet.

Om domen överklagas kan det bli det ytterligare en rättegång, denna gång i hovrätten. När hovrätten håller förhandling ser det ungefär ut på samma sätt som i tingsrätten. En väsentlig skillnad är dock att målsägande, tilltalade och vittnen vanligtvis inte hörs igen utan att hovrätten i stället lyssnar på inspelningen av förhören i tingsrätten. Det är huvudregel att inspelade förhör spelas upp, men om det behövs eller om det kallats ett nytt vittne kan förhör ske på plats även i hovrätten.

Ibland kan det krävas att hovrätten beviljar ett prövningstillstånd för att hovrätten ska ta upp målet till ny prövning. Exempel på när det krävs prövningstillstånd är när den tilltalade dömts enbart till ett bötesstraff eller frikänts från ett brott som kan ge maximalt sex månaders fängelse. Skäl för prövningstillstånd är om hovrätten är tveksam till om tingsrätten dömt rätt i målet eller om tingsrätten har begått ett allvarligt misstag.

Om något överklagande inte sker är domen definitiv. Det innebär bland annat att eventuella åtgärder för att kräva betalning av den dömda för utdömt skadestånd kan börja.

Hovrättens dom

I hovrätten består rätten vid en huvudförhandling av tre juristdomare och två nämndemän i alla mål där straffet kan förväntas bli allvarligare än böter. Hovrätten prövar bara den eller de frågor som omfattas av överklagandet. Det betyder att om den tilltalade dömts för två brott men bara det ena har överklagats så prövar hovrätten endast det ena brottet.

Överklagan av hovrättens dom

Om någon av parterna är missnöjd med hovrättens dom så kan domen överklagas till Högsta domstolen. För att Högsta domstolen ska ta upp ett mål till ny prövning krävs prövningstillstånd, vilket är mycket svårt att få. För att få det krävs att målet antingen är prejudicerande, det vill säga att målet eller en viss fråga i målet bedöms få betydelse som vägledning för framtida domar, eller att det finns särskilda skäl för prövning. Det kan då handla till exempel om att hovrättens dom på ett uppenbart sätt är felaktig.

Om den tilltalade blir dömd

En person som blir dömd för ett brott kan få olika typer av straff eller påföljder. Vad det blir för påföljd beror bland annat på hur allvarligt brottet är, hur gammal den dömden är och om personen nyligen har dömts för ett annat brott. En person som döms för brott kan i grunden få fyra olika påföljder.

Fängelse

Ett fängelsestraff kan som kortast vara 14 dagar och som längst livstid. Hur långt fängelsestraffet kan bli står i lagen för det brott som det handlar om.

Ett livstidsstraff kan i praktiken bli olika långt. Tidigast efter tio år kan den som dömts till livstid ansöka om att få ett tidsbestämt straff. Det är Örebro tingsrätt som beslutar om sådana ansökningar. Om domstolen slår fast att straffet ska tidsbestämmas så anges en viss tidpunkt för när den dömden släpps fri. Men fängelsestraffet får inte vara kortare än 18 år.

Den som dömts till ett fängelsestraff på högst sex månader kan ansöka hos Kriminalvården om att få en elektronisk fotboja i stället för att avtjäna straffet på en anstalt.

Frivårdspåföljder

I stället för att döma till fängelse kan domstolen besluta om en frivårdspåföljd. De huvudsakliga frivårdspåföljderna är:

Villkorlig dom

Villkorlig dom kan bli aktuellt om domstolen inte tror att den tilltalade kommer att begå nya brott. Den tilltalade är då inte övervakad men om nya brott begås inom två år kan den villkorliga domen omvandlas till ett annat straff.

Skyddstillsyn

Skyddstillsyn är en påföljd som innebär att den tilltalade är under övervakning. Ibland kan skyddstillsyn också innebära en särskild behandlingsplan eller kontraktsvård för den dömda. Det kan vara aktuellt vid missbruk av till exempel alkohol eller narkotika. Skyddstillsyn kan också kombineras med andra straff som till exempel fängelse eller dagsböter.

Samhällstjänst

Samhällstjänst innebär att den tilltalade är skyldig att arbeta utan att få lön. Domstolen bestämmer hur långt straffet ska vara, vanligtvis mellan 40 och 240 timmar. Arbetet kan gå ut på att hjälpa till hos en idrottsförening eller en kommun. Samhällstjänst kan bara komma i fråga om den dömda gått med på det. Påföljden döms ut i kombination med villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Böter

Det finns två olika typer av böter: penningböter och dagsböter. Penningböter är en fast summa, till exempel 3 000 kronor. Dagsböter innehåller två belopp. Ett belopp som utgår ifrån hur allvarligt brottet är och ett som bestäms utifrån den tilltalades ekonomi. Dagsböter kan till exempel bestämmas till 100 stycken böter på 50 kronor, vilket blir 5 000 kronor i böter.

Rättspsykiatrisk vård

Om den som begått ett brott lider av en allvarlig psykisk störning kan domstolen döma personen till rättspsykiatrisk vård. En sådan vård kan kombineras med en särskild utskrivningsprövning. Det kan vara aktuellt om det finns risk att den dömda kan begå ett allvarligt brott igen. Det är förvaltningsrätten som i dessa fall beslutar om hur länge en sådan vård ska ges.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Varför tror du det finns olika sorts påföljder?
- Vad är syftet/motiveringen med de olika påföljderna?

Ersättning efter att ha utsatts för brott

Om domstolen har dömt ut skadestånd till målsäganden får denne tillsammans med den skriftliga domen också information från Brottsoffermyndigheten. Av informationen framgår hur målsäganden ska gå till väga för att kräva ut skadeståndet av den dömd.

Informationen innehåller även uppgifter om vilka övriga möjligheter som finns att få ersättning. I de fall där den dömd inte kan betala skadeståndet finns fortfarande möjlighet att få ersättning. I första hand kan målsäganden ansöka om ersättning via sitt försäkringsbolag. I de fall där försäkringsersättning inte kan betalas ut kan målsäganden gå vidare genom att ansöka om ersättning, i form av statlig brottsskadeersättning, via Brottsoffermyndigheten.

Den som utsatts för brott kan ha rätt till ersättning för de skador som brottet har orsakat. Det finns alltså tre olika typer av ersättning: försäkringsersättning, skadestånd och brottsskadeersättning.

Försäkringsersättning

De allra flesta har någon försäkring som kan ersätta skador som är orsakade av brott. Det kan handla om en privat försäkring eller en försäkring via ett fackförbund, arbete eller en skola. Man behöver oftast inte vänta på att någon blir dömd för att kunna få ut försäkringsersättning. Möjligheten till försäkringsersättning kan dock variera beroende på vilken typ av brott en person utsatts för.

Det går att få försäkringsersättning även om gärningspersonen är okänd eller om ett skadestånd har betalats.

Skadestånd

Den som har blivit utsatt för brott kan kräva skadestånd från gärningspersonen. Det är domstolen som beslutar om skadeståndet. Det vanligaste är skadestånd för den kränkning som brottet inneburit. Andra ersättningar kan vara kostnader för läkarvård, inkomstförlust, sveda och värk, bestående skador och skadad egendom.

Brottsoffret kan ta hjälp av Kronofogden för att få ut sitt skadestånd från gärningspersonen. Om gärningspersonen inte kan betala skadeståndet får brottsoffret veta det av Kronofogden. Brottsoffret kan därefter ansöka om brottsskadeersättning från staten.

Brottskadeersättning

Ett brottsoffer kan få ersättning från staten om en dömd gärningsperson inte kan betala skadeståndet och det inte finns någon försäkring som kan ge full ersättning. Sådan ersättning kallas för brottsskadeersättning och det är Brottsoffermyndigheten som handlägger ansökningarna. Det är också möjligt att få brottsskadeersättning om gärningspersonen är okänd.

Det är främst våldsbrott som ger en utsatt person rätt till brottsskadeersättning, men hot, hat och liknande brott kan också motivera att en person har rätt till brottsskadeersättning. I mycket ovanliga undantagsfall kan även saksador eller rena förmögenhetsskador som uppstått på grund av brott ge rätt till brottsskadeersättning.

Det går inte att få brottsskadeersättning om skadan ersätts fullt ut av ett skadestånd eller av en försäkring. Brottsoffermyndigheten drar av de belopp som betalats genom skadestånd eller från en försäkring från brottsskadeersättningen.

Diskutera vidare utifrån ovanstående text

- Vad tror du är syftet med varje ersättningsform som finns?
- Går det att värdera lidande i kronor på ett rättvist sätt?
- Varför tror du att staten betalar ut ersättning om någon blivit utsatt för brott?

Brottsoffermyndigheten

Box 470, 901 09 Umeå

Telefon: 090-70 82 00

registrator@brottsoffermyndigheten.se

www.brottsoffermyndigheten.se